

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ: ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΜΕ ΤΟ ΕΥΡΥΤΕΡΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑ

2.1. Ελληνική νομοθεσία

Στη σύγχρονη Ελλάδα, μετά από μια μακρόχρονη νομοθετική επεξεργασία που χαρακτηρίστηκε από τη σύσταση διαδοχικών νομοθετικών επιτροπών με στόχο την αναθεώρηση του Κώδικα Μεταχείρισης Κρατουμένων (ν. 1851/1989),⁶ θεσπίστηκε ο εν ισχύ Σωφρονιστικός Κώδικας (ν. 2776/1999).⁷

Αυτή η μεταρρύθμιση κρίθηκε απαραίτητη για να αντιμετωπίσει την κρίση στις ελληνικές φυλακές που εκφράστηκε κυρίως μέσα από εξεγέρσεις, αποδράσεις και αυτοκτονίες κρατουμένων τη δεκαετία του 1990, καθώς ο υπερπληθυσμός των φυλακών, η υποτυπώδης υποδομή, η ελλιπής στελέχωση και οι εγγενείς αδυναμίες του σωφρονιστικού συστήματος δημιουργούσαν προβλήματα στο ελληνικό κράτος με την καλλιέργεια κλίματος ανασφάλειας και ανομίας στον κοινωνικό κόσμο (Μαργαρίτης και Παρασκευόπουλος, 2003, σ. 435-436).

Παράλληλα θεωρήθηκε σκόπιμο να διαμορφωθεί ένας ρεαλιστικός και εφαρμόσιμος Σωφρονιστικός Κώδικας, στο βαθμό που ο Κώδικας Μεταχεί-

6. Όπως μεταγενέστερα τροποποιήθηκε και συμπληρώθηκε με νέους θεσμούς.

7. Στη συνέχεια θα αναφέρεται και ως Σωφρ. Κ.

ρισης Κρατουμένων βρισκόταν κατά ένα μέρος σε αναστολή ισχύος των πιο καινοτόμων διατάξεων του και άρθρα του είχαν περιπέσει σε αχρησία (Θανοπούλου κ.ά., 1997, σ. 49). Όμως, αξίζει να επισημάνουμε ότι οι μεταγενέστερες του 1993 τροποποιήσεις του Κώδικα Μεταχείρισης Κρατουμένων, με σημαντικότερη εκείνη των διατάξεων του ν. 2298/1995, είχαν φιλελεύθερη και ανθρωπιστική προσέγγιση (Σωφρ. Κ., σ. vii), και το μείζον πρόβλημα ήταν τελικά η εφαρμογή της –διάσπαρτης έστω– σωφρονιστικής νομοθεσίας.

Περαιτέρω ανάγκες κωδικοποίησης και μορφοποίησης σε ενιαίο κείμενο του πλήθους των διατάξεων της σωφρονιστικής νομοθεσίας συνέβαλαν στην ψήφιση του νέου Κώδικα, ο οποίος σε επίπεδο πολιτικής βούλησης σηματοδοτεί την κατεύθυνση της δημόσιας πολιτικής από την κοινωνική φροντίδα προς τον αυστηρότερο ποινικό έλεγχο (Wacquant, 2001, σ. 98). Στην Ελλάδα, η στροφή προς μιας μορφής ποινική αυστηρότητα εμφανίζεται στα μέσα της δεκαετίας του 1990, με καθυστέρηση σε σχέση με τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης (Αλοσκόφης, 2005, σ. 11). Η ρύθμιση της σωφρονιστικής πραγματικότητας περιορίστηκε σε μεγάλο βαθμό, για μια ακόμα φορά, στη μεταρρύθμιση της νομοθεσίας. Ασφαλώς η μεταρρύθμιση της νομοθεσίας εντάχθηκε σε ένα ευρύτερο πρόγραμμα δημόσιας πολιτικής που είχε ως στόχο, μεταξύ άλλων, την επέκταση του σωφρονισμού με την ίδρυση νέων φυλακών ή με την ανάπτυξη των ήδη υπάρχοντων για την επίλυση του ζητήματος του υπερπληθυσμού των ιδρυμάτων (Σωφρ. Κ., σ. 11-12), αντί ο προσανατολισμός της μεταρρύθμισης να κατευθυνθεί προς την εμπέδωση θεσμών ανοικτής φυλακής και εναλλακτικών δομών φροντίδας για ειδικές ομάδες κρατουμένων (π.χ. κέντρα απεξάρτησης για χρήστες ναρκωτικών ουσιών, κ.ά.).

Ο Σωφρονιστικός Κώδικας είναι ένα συστηματοποιημένο νομοθέτημα το οποίο περιλαμβάνει 14 κεφάλαια και 88 άρθρα. Αποτελεί προϊόν συμβιβασμού και συγκερασμού διαφορετικών αντεγκληματικών και κοινωνικών πολιτικών, καθώς και αντίθετων θεωρητικών απόψεων σχετικά με το σκοπό της φυλάκισης, τη φύση και το ρόλο της ιδρυματικής και μεταϊδρυματικής φροντίδας. Αυτό απορρέει από τη χρήση του τίτλου «Σωφρονιστικός Κώδικας», την αποδοχή της ουδετερότητας του γερμανικού όρου «ποινές κατά της ελευθερίας», τη διατήρηση της έννοιας «μεταχείριση», έστω με προσπάθεια καθορισμού του περιεχομένου της και την αποφυγή του όρου *επανένταξη* και των συνώνυμων ή συγγενικών όρων σχετικά με τις συνθήκες κράτησης. Ωστόσο ο όρος *επανένταξη* είναι δόκιμος και αποτελεί πάγια πλέον πολιτική της ΕΕ (βλ. Ψήφισμα Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου A4 0369/1998).

Συγκεκριμένα, οι ρυθμίσεις του νέου Κώδικα αφορούν «στους όρους και στις συνθήκες εκτέλεσης ποινών και μέτρων ασφαλείας κατά της ελευθε-

ρίας, σύμφωνα με το Σύνταγμα, τις διεθνείς συμβάσεις, τους νόμους και τις κανονιστικές πράξεις που εκδίδονται κατά εξουσιοδότησή τους» (άρθρο 1 παρ 1. Σωφρ. Κ.). Με το άρθρο 1 του Κώδικα θεσπίζεται γενική ρήτρα που καλύπτει ολόκληρο το νομοθέτημα, επιτάσσοντας το σεβασμό των συνταγματικών εγγυήσεων προστασίας των δικαιωμάτων που πλήττονται άμεσα ή έμμεσα από την έκτιση της ποινής.

Με τα επόμενα άρθρα των γενικών αρχών υπογραμμίζεται ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας κατά τη μεταχείριση, με τον καθορισμό των οργάνων ελέγχου νομιμότητάς της. Εξ ου και, χωρίς να διατυπώνεται ρητά, γίνεται αποδεκτό ότι σκοπός της ποινής είναι ο περιορισμός της ελευθερίας του ατόμου και, συνεπώς, η φυλακή, σε οποιαδήποτε μορφή, θεωρείται τόπος εκτέλεσης της επιβαλλόμενης ποινής (Σωφρ. Κ., σ. 52). Εγκαταλείφθηκε η ωφελιμιστικού χαρακτήρα προσέγγιση του *σκοπού* εκτέλεσης της ποινής και της *μεταχείρισης* των κρατουμένων και, συνακόλουθα, ο πατερναλιστικός χαρακτήρας της κρατικής παρέμβασης στην προσωπικότητα των κρατουμένων. Αυτή είναι μια σημαντική διαφορά με τον Κώδικα Μεταχείρισης Κρατουμένων του 1989, που έθετε ως σκοπό της περιοριστικής της ελευθερίας ποινής την αγωγή και την κοινωνική επανένταξη των κρατουμένων, στην οποία απέβλεπε και η μεταχείρισή τους. Η συγκεκριμένη διάταξη που ενστερνιζόταν το «αναμορφωτικό πρότυπο» είχε επικριθεί για αντισυνταγματικότητα,⁸ διότι παρουσίαζε στοιχεία παρεμβατικότητας στην προσωπικότητα των κρατουμένων.

Στην ελληνική σωφρονιστική πρακτική επισημαίνεται ότι δεν ακολουθήθηκε ποτέ αναμορφωτική μεταχείριση σύμφωνα με ξένα πρότυπα, ούτε έγιναν επεμβάσεις στην προσωπικότητα των κρατουμένων (Λαμπροπούλου, 1990-92, σ. 125), με μόνη, ίσως, εξαίρεση, κατά τη γνώμη μας, την αλλαγή του φρονήματος στους πολιτικούς κρατούμενους παλαιότερα, που αξίζει να διερευνηθεί περαιτέρω.

Είναι φανερό ότι στο νέο Σωφρονιστικό Κώδικα έγινε προσπάθεια συγκεκριμένου του «δικαιϊκού προτύπου» με το «αναμορφωτικό πρότυπο».⁹ Υιοθετήθηκε, δηλαδή, η άποψη ότι η ποινή φυλάκισης αφορά αποκλειστικά και μόνο τον περιορισμό της προσωπικής ελευθερίας, και ότι οι κρατούμενοι δεν

8. Παραβίαζε την αρχή του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (άρθρο 2 παρ. 1 του Συντ./1975/86/01) και το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου (άρθρο 5 παρ. 1 Συντ./1975/86/01).

9. Για τα θεωρητικά ζητήματα σχετικά με το «αναμορφωτικό και το δικαϊκό» πρότυπο, βλ. Γιοβάνογλου, 2006, σ. 15-29.

αποξενώνονται από την άσκηση των ατομικών ή άλλων δικαιωμάτων τους (π.χ. το πολιτικό δικαίωμα ψήφου κατά τις εκλογές), ούτε υποβάλλονται σε άλλους περιορισμούς, εκτός από αυτούς που προβλέπονται στον Κώδικα.

Ωστόσο, δεν επιτεύχθηκε η πλήρης συμφιλίωση του «δικαιϊκού» με το «αναμορφωτικό» πρότυπο, με αποτέλεσμα τόσο την περιορισμένη κατοχύρωση και διεύρυνση των κοινωνικών δικαιωμάτων και, κυρίως, του δικαιώματος στην επανένταξη, όσο και τη μη δέσμευση του Κράτους να θέτει ως στόχο της αντεγκληματικής του πολιτικής την κοινωνική επανένταξη.

Η μη σύγκλιση των δύο προτύπων τελικά βαθαίνει το χάσμα που υπάρχει ανάμεσα στο θεσμικό επίπεδο και στο επίπεδο πρακτικής, πράγμα το οποίο, όπως θα διαπιστώσουμε σε επόμενο κεφάλαιο, διευκολύνει την μη εφαρμογή θεσμών και ρυθμίσεων που αντιμετωπίζουν χρόνια προβλήματα του σωφρονιστικού συστήματος. Επισημαίνουμε στο νέο Κώδικα μια οπισθοδρόμηση, με την υπαναχώρηση σε κάποιο βαθμό του ιδανικού ή «ιδεώδους»¹⁰ της κοινωνικής επανένταξης και της μη ρητής αναγνώρισής του από τη νομοθεσία, παρόλο που αποτελεί δημόσια πολιτική τα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα του ανθρώπου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου να τελούν υπό την εγγύηση του κράτους (Σύνταγμα 1975/86/01).

Στο νέο Σωφρονιστικό Κώδικα, ενσωματώνονται καινοτόμοι θεσμοί του προϊσχύσαντος δικαίου που στοχεύουν στην ομαλή επάνοδο των κρατούμενων στην κοινωνία και προβλέπονται ρυθμίσεις σχετικά με την εκπαίδευση, την εργασία, την ασφάλιση, την ψυχαγωγία και την επικοινωνία των κρατούμενων με την οικογένειά τους και τον εκτός της φυλακής κόσμο, στο πλαίσιο μέτρων κοινωνικής πολιτικής, με την προϋπόθεση ότι το επιθυμούν οι ίδιοι οι κρατούμενοι.

Συγκεκριμένα, στα άρθρα 34-64 και 81-82¹¹ του Σωφρονιστικού Κώδικα ρυθμίζονται τα θέματα που αποβλέπουν (α) στη συμφιλίωση των κρατούμενων με την οικογένειά τους και στη σύσφιξη των κοινωνικών δεσμών με το ευρύτερο περιβάλλον τους καθώς, και (β) στην επαγγελματική τους επανένταξη.

Το νομικό πλαίσιο, που θα εξετάσουμε αμέσως παρακάτω, δεν αφορά μόνο τις γυναίκες κρατούμενες. Αναφέρεται, γενικότερα, στους κρατούμενους άνδρες και γυναίκες, χωρίς διακρίσεις. Επίσης, πολλές από τις ρυθμί-

10. Όρος που χρησιμοποιείται από την Λαμπροπούλου, 1990-92, σ. 123.

11. Βλ. κεφάλαιο 5: άρθρα 34-39, κεφ. 6: άρθρα 40-50, κεφ. 7: άρθρα 51-58, κεφ. 8 άρθρα: 59-64, κεφ. 12: 81-82. Βλ. και ορισμένα διάσπαρτα άρθρα σε διάφορα κεφάλαια, όπως είναι το άρθρο 67.

σεις του εφαρμόζονται σε όλες τις κατηγορίες κρατούμενων, ενώ ορισμένες διατάξεις του αφορούν συγκεκριμένη κατηγορία.

Ειδικότερα, ως προς τις κρατούμενες γυναίκες, στο άρθρο 13 του Σωφρονιστικού Κώδικα ορίζεται ότι «οι γυναίκες εκτίουν την ποινή τους σε καταστήματα κράτησης ή σε ιδιαίτερα τμήματα άλλων καταστημάτων και απαγορεύεται η επικοινωνία τους με άλλες κατηγορίες κρατούμενων». Οι κανόνες διαβίωσης και τα προγράμματα που εφαρμόζονται είναι «προσαρμοσμένα στις ανάγκες του φύλου τους».

Α) Κανόνες για τη συμφιλίωση των κρατούμενων με την οικογένειά τους και τη σύσφιξη των κοινωνικών δεσμών με το ευρύτερο περιβάλλον

Καταρχάς, οι κανόνες ή οι θεσμοί που σχετίζονται άμεσα με τη συμφιλίωση των κρατούμενων με την οικογένειά τους και τη σύσφιξη των κοινωνικών δεσμών με το ευρύτερο περιβάλλον, με στόχο την ομαλή διαβίωση των κρατούμενων εντός της φυλακής καθώς και την προσαρμογή τους στην κοινωνική ζωή μετά την έκτιση της ποινής, οργανώνονται γύρω από την *επικοινωνία*. Οι μορφές επικοινωνίας δεν προβλέπονται περιοριστικά στον Κώδικα, υλοποιούνται δε μέσα από τις επισκέψεις στα σωφρονιστικά καταστήματα, την αλληλογραφία, την τηλεφωνική επικοινωνία, τις άδειες και το θεσμό της ημιελεύθερης διαβίωσης.¹²

Σε ό,τι αφορά τις επισκέψεις της οικογένειας (άρθρο 52, Σωφρ. Κ), οι κρατούμενοι δικαιούνται να τους επισκέπτονται οι συγγενείς τους κατ' ευθεία γραμμή και εκ πλαγίου μέχρι 4ου βαθμού (πρώτα ξαδέλφια), το λιγότερο μία φορά την εβδομάδα και για μισή ώρα. Η διάταξη δεν περιορίζεται μόνο στους πολύ στενούς συγγενείς 1ου και 2ου βαθμού (παιδιά, γονείς, αδέρφια), ούτε διακρίνει μεταξύ συγγενών εξ αίματος και εξ αγχιστείας. Η οργάνωση του επισκεπτηρίου και ο καθορισμός των ανώτατων ορίων ως προς τον αριθμό, τη διάρκεια, τον τρόπο και τον έλεγχο των επισκεπτών, για λόγους ασφαλείας, ρυθμίζονται από τον εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας του εκάστοτε, ανάλογα με το είδος του, καταστήματος. Το Συμβούλιο Φυλακής,

12. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η απλή αναφορά του θεσμού της ημιελεύθερης διαβίωσης ως μορφής επικοινωνίας, ενώ αναλύεται αυτοτελώς στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο του Σωφρονιστικού Κώδικα. Προφανώς ο νομοθέτης ήθελε να τονίσει το σημαντικό του ρόλο στη διατήρηση ή επανασύνδεση δεσμών, τόσο στο πλαίσιο της οικογένειας και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος, όσο και στο πλαίσιο της εργασίας και της επαγγελματικής επανένταξης.

καινοτόμο τριμελές όργανο,¹⁵ με αίτημα του κρατουμένου μπορεί να επιτρέψει και την επίσκεψη άλλων ατόμων ή φορέων. Οι επισκέψεις πραγματοποιούνται σε κατάλληλο χώρο των φυλακών υπό οπτικό μόνο έλεγχο, ενώ οι επισκέψεις των συζύγων και ιδιαίτερα των παιδιών ρυθμίζονται με ευνοϊκό τρόπο και προβλέπεται να γίνονται σε ιδιαίτερο, κατάλληλα διαμορφωμένο χώρο.

Η τηλεφωνική επικοινωνία καθώς και η αποστολή τηλεγραφημάτων και επιστολών αποτελούν δικαιώματα των κρατουμένων, τα οποία υπόκεινται, όμως, σε κάποιους περιορισμούς. Επιτρέπεται ελεύθερα, με δαπάνες των κρατουμένων, η τηλεφωνική επικοινωνία με τα πρόσωπα που έχουν δικαίωμα επίσκεψης, από κοινόχρηστο τηλέφωνο που είναι τοποθετημένο σε οπτικά ελεγχόμενο χώρο της φυλακής. Όμως, απαγορεύεται ρητά η χρήση και κατοχή κινητών τηλεφώνων, ενώ η τηλεφωνική επικοινωνία με πρόσωπα, εκτός εκείνων που δικαιούνται επίσκεψης, ορίζεται με απόφαση του Συμβουλίου Φυλακής. Σε ό,τι αφορά την αποστολή τηλεγραφημάτων και επιστολών δεν υπάρχει περιορισμός.

Γενικότερα, όσον αφορά τους κρατούμενους που δεν έχουν καθόλου οικονομικούς πόρους για την πραγματοποίηση της επικοινωνίας, η δαπάνη μπορεί να καλύπτεται από την Κοινωνική Υπηρεσία, χωρίς όμως να δημιουργείται υποχρέωση.

Ως προς το περιεχόμενο της οποιασδήποτε επιτρεπτής μορφής επικοινωνίας καθιερώνεται το ανεξέλεγκτο αυτής, σύμφωνα με το άρθρο 19 του Συντάγματος 1975/86/01, που δύναται να καμφθεί μόνο κάτω από τις εγγυήσεις που προβλέπει ο νόμος. Σε περίπτωση απαγόρευσης ή περιορισμού των επισκέψεων ή της τηλεφωνικής επικοινωνίας και αλληλογραφίας, οι κρατούμενοι μπορούν να προσφύγουν, κατά περίπτωση, στον αρμόδιο δικαστικό λειτουργό.

Στο πλαίσιο της επικοινωνίας των κρατουμένων με το οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον εντάσσονται και οι ρυθμίσεις για τις άδειες εξόδου από τη φυλακή. Ο θεσμός των αδειών έχει διττή σημασία. Μπορεί να αφορά περισσότερο την οικογενειακή συμφιλίωση και την εγκαθίδρυση κοινωνικών σχέσεων με το ευρύτερο περιβάλλον, γι' αυτό και ο Σωφρονιστικός Κώδικας την κατατάσσει στο κεφάλαιο που αφορά την επικοινωνία, ενδιαφέρει, όμως, άμεσα και την εργασία και την επαγγελματική επανένταξη. Σύμ-

15. Το Συμβούλιο Φυλακής θεσμοθετήθηκε με το ν. 2298/1995, άρθρο 9, και απαρτίζεται από τον Διευθυντή, τον κοινωνικό λειτουργό και έναν ειδικό επιστήμονα, ανεξαρτήτου ειδικότητας.

φωνα με το Σωφρονιστικό Κώδικα, άδεια εξόδου από τη φυλακή χορηγείται στους κρατούμενους που πληρούν τις οριζόμενες από το νόμο προϋποθέσεις, ανεξαρτήτως αν είναι αλλοδαποί, άστεγοι ή χωρίς οικογένεια. Οι άδειες εξόδου διακρίνονται, σε τακτικές, έκτακτες και εκπαιδευτικές και η διάρκειά τους δεν διακόπτει το χρόνο έκτισης της ποινής. Οι άδειες χορηγούνται μετά από αίτηση των ενδιαφερομένων και με τη διαδικασία που προβλέπει ο νόμος. Ανάλογη διαδικασία εφαρμόζεται και στις περιπτώσεις απορριπτικών αποφάσεων. Οι άδειες ανακαλούνται, εφόσον οι κρατούμενοι διωχθούν για νέο αδίκημα ή παραβούν τους όρους χορήγησης.

Οι τακτικές άδειες δίνονται υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις που αφορούν: α) το χρόνο και τη διάρκεια αδειοδότησης (μέγιστη διάρκεια 40 μέρες το χρόνο συνολικά, που χορηγούνται τμηματικά, από 1 έως 5, κατά κανόνα, μέρες), β) την κατηγορία των καταδίκων και το είδος της ποινής. Επίσης, μπορεί εξατομικευμένα να επιβληθούν περιοριστικοί όροι, σε σχέση με τον τόπο διαμονής και τον τρόπο διαβίωσης των καταδίκων, που γνωστοποιούνται εκ των προτέρων. Κατά την τακτική άδεια, οι κατάδικοι είναι υποχρεωμένοι να παρουσιάζονται στο αστυνομικό τμήμα του τόπου διαμονής τους.

Οι έκτακτες άδειες είναι 24ωρες και χορηγούνται στους κρατούμενους κυρίως μετά από απόφαση του αρμόδιου δικαστικού λειτουργού ή κατά ειδική διαδικασία στην περίπτωση των χρεοφειλετών. Οι έκτακτες άδειες έχουν στόχο την αντιμετώπιση οικογενειακών, επαγγελματικών και άλλως εξαιρετικών αναγκών των κρατουμένων. Σε περίπτωση κατεπείγοντος, όπως κηδείας ή κρίσιμης κατάστασης της υγείας πολύ στενών συγγενών, έως 2ου βαθμού, η άδεια χορηγείται με ορισμένη διαδικασία και από τον Διευθυντή των φυλακών.

Οι εκπαιδευτικές άδειες έχουν στόχο τη φοίτηση των κρατουμένων σε εκπαιδευτικά ιδρύματα όλων των βαθμίδων του εκπαιδευτικού συστήματος. Χορηγούνται κάτω από συγκεκριμένες προϋποθέσεις και διαδικασία, με επιδότηση για τα απολύτως αναγκαία έξοδα. Στην απόφαση αδειοδότησης ορίζεται κάθε λεπτομέρεια που αφορά την πραγματοποίησή της, όπως το εκπαιδευτικό ίδρυμα, οι απουσίες, η ολική ή μερική απαλλαγή από υποχρεώσεις της φυλακής. Σε κρατούμενους που σπουδάζουν σε δημόσια ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης μπορεί να δοθεί άδεια 15 ημερών, μόνο κατά τις εξεταστικές περιόδους.

B) Κανόνες για την επαγγελματική επανένταξη των κρατουμένων

Η δημόσια αντεγκληματική πολιτική στην Ελλάδα περικλείει, σε επίπεδο τουλάχιστον νομοθεσίας, περιορισμένες ρυθμίσεις καθεστώτος ανοικτής φυλακής που αποσκοπούν στη διατήρηση ή καλλιέργεια κοινωνικών δεσμών

για την ομαλή επάνοδο των κρατουμένων στην κοινωνία. Οι θεσμοί της εκπαίδευσης, της εργασίας καθώς οι εναλλακτικές μορφές έκτισης της ποινής σχετίζονται άμεσα με την κοινωνική και επαγγελματική επανένταξη των κρατουμένων.

Καταρχάς, η εκπαίδευση διέπεται από το άρθρο 35 του Σωφρονιστικού Κώδικα. Στόχος της είναι η απόκτηση ή συμπλήρωση γνώσεων ή δεξιοτήτων μέσα από συστηματική διδασκαλία, σε όλες τις βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος. Η εκπαίδευση μπορεί να πάρει τη μορφή παρακολούθησης πρωτοβάθμιας, δευτεροβάθμιας ή τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, ή/και τη μορφή επαγγελματικής κατάρτισης.

Στη φυλακή υπάρχει δυνατότητα λειτουργίας μονοθέσιου δημοτικού σχολείου. Οι νεαροί κρατούμενοι υποχρεούνται να φοιτήσουν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, ενώ οι αναλφάβητοι ενήλικες είτε ωθούνται στην παρακολούθηση της δημοτικής εκπαίδευσης είτε στη λήψη μαθημάτων μέσα από προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης ή επιμόρφωσης. Οι τίτλοι σπουδών δεν αναφέρουν τον τόπο απόκτησής τους για να μην στιγματίζονται οι δικαιούχοι τους και είναι ισότιμοι με τους αντίστοιχους του δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος. Όσοι κρατούμενοι τελειώνουν την πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι δυνατό να συνεχίσουν στη δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια εκπαίδευση κάνοντας χρήση εκπαιδευτικών αδειών.

Ο νόμος δίνει ιδιαίτερη σημασία στην εκπαίδευση των κρατουμένων ως τον κατεξοχήν θεσμό επανένταξης. Γι' αυτό το λόγο δίνει κίνητρα στους εκπαιδευόμενους, όπως: ανάθεση εργασιών μέσα στη φυλακή συναφών, κατά το δυνατόν, με το αντικείμενο μάθησης ή κατάρτισής τους, τον υπό προϋποθέσεις, ευεργετικό υπολογισμό των ημερών ποινής, την μη αναστολή της εκπαίδευσης σε περίπτωση μεταγωγής ή πειθαρχικής ποινής.

Σε ό,τι αφορά την εργασία και τους παρεπόμενους θεσμούς της, ο Σωφρονιστικός Κώδικας δίνει έμφαση στο μη τιμωρητικό ή καταπιεστικό χαρακτήρα της (άρθρο 40 επ., Σωφρ. Κ). Μετά την κριτική που υπέστη τη δεκαετία του 1970 η εξαναγκαστική εργασία των κρατουμένων στις φυλακές,¹⁴ οι ευρωπαϊκές νομοθεσίες μεταποτίστηκαν από τον αυστηρά πειθαρχικό χαρακτήρα των φυλακών. Η ένταξη σε προγράμματα επαγγελματικής εκπαίδευσης ή κατάρτισης των κρατουμένων, που αποτελεί το βασικό βήμα προς την επαγγελματική επανένταξη, γίνεται με τη θέλησή τους.

Ο νόμος προβλέπει ένα ειδικό πενταμελές όργανο, το Συμβούλιο Εργα-

14. Φουκώ Μ., *Surveiller et Punir*, passim.

σίας Κρατουμένων¹⁵ που λειτουργεί σε κάθε κατάσταση (άρθρο 41, παρ. 3) και είναι επιφορτισμένο να συνεργάζεται με αρμόδιους επαγγελματικούς φορείς της περιοχής, καθώς και με κοινωνικούς φορείς των οποίων το αντικείμενο δραστηριότητας αφορά την επαγγελματική εκπαίδευση των κρατουμένων, την κατάρτιση, καθώς και την εξεύρεση εργασίας. Οι κρατούμενοι απαγορεύεται να εργάζονται ή να απασχολούνται, εάν, κατόπιν ιατρικής γνωμάτευσης, μπορεί να προκληθεί σοβαρή και μόνιμη βλάβη της υγείας τους.

α) Εργασία εντός του καταστήματος κράτησης

Σύμφωνα με το Σωφρονιστικό Κώδικα, μια μορφή εργασίας είναι η παρεχόμενη εντός των καταστημάτων κράτησης κάθε κατηγορίας, που οργανώνουν αγροτικές ή βιοτεχνικές μονάδες και ακολουθούν τους κανόνες της ελεύθερης αγοράς εργασίας. Η επιλογή των κρατουμένων γίνεται με βάση την ηλικία, το φύλο, τις ικανότητες, την ευσυνειδησία και υπευθυνότητά τους από το Συμβούλιο Εργασίας Κρατουμένων που προσδιορίζει, επιπλέον, την οργάνωση και τους όρους εργασίας. Επίσης, οι κρατούμενοι έχουν δικαίωμα να εργάζονται εντός της φυλακής για δικό τους λογαριασμό ή για λογαριασμό του δημοσίου ή φορέα του ευρύτερου δημόσιου τομέα ή ιδιώτη. Στην περίπτωση αυτή ο εργοδότης συνεννοείται με το Συμβούλιο Φυλακής.

β) Εργασία, εκτός του καταστήματος κράτησης, στην κοινότητα

Η εργασία των κρατουμένων εκτός της δομής κράτησης επιτρέπεται, κατά το Σωφρονιστικό Κώδικα, για κάθε μορφή απασχόλησης, τόσο στο δημόσιο ή ευρύτερο δημόσιο τομέα, όσο και στον ιδιωτικό τομέα ή στα Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης. Παρέχεται σε βιομηχανικές ή αγροτοβιομηχανικές και σε βιοτεχνικές ή αγροτικές μονάδες ή επιχειρήσεις. Η εργασία συνδιοργανώνεται από τις διοικήσεις των παραπάνω φορέων και το Υπουργείο Δικαιοσύνης, ενώ την εποπτεία υλοποίησης έχει η Διεύθυνση του καταστήματος. Οι κρατούμενοι που απασχολούνται ή έχουν ήδη βρει εργασία μπορούν να συνεχίσουν να εργάζονται, μετά από σύμφωνη γνώμη του Συμβουλίου Εργασίας Κρατουμένων, υπό την προϋπόθεση απόκτησης άδειας ημιελεύθερης διαβίωσης. Αξίζει να σημειωθεί η αυστηρότητα των όρων συνέχειας στην εργασία.

15. Το Συμβούλιο Εργασίας Κρατουμένων απαρτίζεται από τον αρμόδιο δικαστικό λειτουργό ως Πρόεδρο, τον Διευθυντή του Καταστήματος, τον αρχαιότερο κοινωνικό λειτουργό, τον αρχιφύλακα και το γεωπόνο της αγροτικής μονάδας ή τον εποπτεύοντα το χώρο εργασίας ή τον προϊστάμενο τεχνικής υπηρεσίας της βιοτεχνικής μονάδας ή άλλο εξειδικευμένο επιστήμονα.

Ο Σωφρονιστικός Κώδικας εξουσιοδοτεί τον Υπουργό Δικαιοσύνης να καθορίσει το ύψος του χρηματικού ποσού και τον τρόπο αμοιβής των εργαζομένων κρατουμένων, όταν η εργασία παρέχεται: α) εκτός των καταστημάτων σε επιχειρήσεις ή μονάδες του δημοσίου ή του ευρύτερου δημόσιου τομέα, και β) μέσα στα καταστήματα, σε αγροτικές ή βιοτεχνικές μονάδες ή εργαστήρια.

Σχετικά με την αμοιβή των κρατουμένων, ισχύουν τα εξής: Η αμοιβή για την παροχή εργασίας σε ιδιωτικές μονάδες ή επιχειρήσεις στην κοινότητα προσδιορίζεται και με βάση τη νομοθεσία που ισχύει για τους άλλους εργαζόμενους. Αυστηρό μέτρο που καταστρατηγεί το σκοπό της επαγγελματικής επανένταξης και δημιουργεί διακρίσεις μεταξύ των κρατουμένων κρίνουμε τη διάταξη που καθορίζει ότι το 1/3 της αμοιβής των εργαζομένων κρατουμένων στην κοινότητα αποδίδεται στο Δημόσιο, ως συμμετοχή στις δαπάνες διαβίωσης στη φυλακή. Το ποσό αυτό κατατίθεται στο λογαριασμό Κεφάλαια Εργασίας Κρατουμένων και έχει ως όριο το ημερομίσθιο ανειδίκευτου εργάτη.

Τέλος, η παροχή εργασίας εντός της φυλακής για λογαριασμό των κρατουμένων ή για λογαριασμό του δημοσίου ή φορέα του ευρύτερου δημόσιου τομέα ή ιδιώτη αμείβεται όπως συμφωνήθηκε από τα μέρη. Με υπουργική απόφαση καθορίζονται τόσο οι προϋποθέσεις εκτέλεσης της εργασίας όσο και το παρακρατούμενο ποσό αμοιβής που κατατίθεται στο λογαριασμό Κεφάλαια Εργασίας Κρατουμένων και δεν υπερβαίνει το 20% της αμοιβής.

Γενικά παρατηρούμε ότι η διαχείριση των χρημάτων των κρατουμένων που αποτελούν αμοιβή από την εργασία τους, είτε προσωπικά τους χρήματα από άλλη πηγή, ρυθμίζεται με απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης. Σχηματικά ένα μέρος τους παραμένει άτοκο στο λογιστήριο του καταστήματος για να καλύψει τρέχουσες ανάγκες των κρατουμένων ή της οικογένειάς τους, ενώ το υπόλοιπο κατατίθεται εντόκως από την υπηρεσία σε τραπεζικό λογαριασμό ταμειωτηρίου και αποδίδεται κατά την απόλυση.

Η παροχή εργασίας και απασχόλησης, εκπαίδευσης και κατάρτισης έχει μεγάλη σημασία για τον ευεργετικό υπολογισμό των ημερών ποινής, που έχει ως ανώτατο όριο δύο ημέρες εκτιθέας ποινής για κάθε μέρα εργασίας, εκπαίδευσης ή κατάρτισης. Οι κρατούμενοι, εφόσον εργάζονται ή παρακολουθούν προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, υπάγονται στο ΙΚΑ μόνο κατά κινδύνου ατυχήματος. Πάντως ο Σωφρονιστικός Κώδικας δεν αναγνωρίζει το δικαίωμα στην εργασία ως θεμελιώδες δικαίωμα των κρατουμένων, προσδίδοντας στην έννοια της εργασίας των κρατουμένων περισσότερο εθελοντικό χαρακτήρα, γι' αυτό και δεν τους αναγνωρίζει κατάρτιση σύμ-

βασης, όπως σε κάθε άλλο πολίτη, ή επίδομα ανεργίας, σε περίπτωση απόλυσής τους.

Τα άρθρα 59-64 του Σωφρονιστικού Κώδικα αναφέρονται στους θεσμούς της ημιελεύθερης διαβίωσης εργαζομένων στην κοινότητα κρατουμένων, της τμηματικής έκτισης της ποινής καταδίκων και της παροχής κοινωφελούς εργασίας για φυλακισμένους που η ποινή τους έχει μετατραπεί σε χρηματική. Οι συγκεκριμένοι εναλλακτικοί τρόποι έκτισης της ποινής κατά της ελευθερίας ουσιαστικά δεν εφαρμόζονται στην πράξη. Αυτοί οι θεσμοί καθώς και ο θεσμός της υπό όρον απόλυσης (ο τελευταίος προβλέπεται από τον Ποινικό Κώδικα, άρθρα 105-110Α ΠΚ, επειδή αφορά τη μορφή και τη διάρκεια της ποινής, έστω σε καθεστώς δοκιμασίας), αν και θεωρούνται τρόποι εκτέλεσης της ποινής, δεν παύουν να αποτελούν κατεξοχήν θεσμούς αποϊδρυματοποίησης και επανένταξης, επειδή συντελούν στην ανάκτηση μέρους της περιορισμένης με την ποινή ελευθερίας. Εξυπηρετούν, επίσης, την ελάφρυνση βραχυχρόνιων ποινών με την αποφυγή των δυσμενών συνεπειών της φυλάκισης, το αίσθημα της κοινωνικής δικαιοσύνης για οικονομικά αδύνατους που δεν μπορούν να εξαγοράσουν την ποινή τους, την αποσυμφόρηση των φυλακών, την εξοικονόμηση πόρων και, τέλος, την προετοιμασία των κρατουμένων που πρόκειται σύντομα να απολυθούν, ιδίως μετά από έκτιση μακροχρόνιων ποινών (Μαργαρίτης και Παρασκευόπουλος, 2003, σ. 31).

Ο θεσμός της ημιελεύθερης διαβίωσης αφορά κατάδικους που πληρούν τις νόμιμες προϋποθέσεις και που, μετά από ορισμένη διαδικασία, τους χορηγείται άδεια για να ασκήσουν άμεσα επαγγελματική δραστηριότητα ή άλλη απασχόληση στην κοινότητα, χωρίς διαρκή επιτήρηση. Οι κατάδικοι σε καθεστώς ημιελεύθερης διαβίωσης είτε εργάζονται στην προηγούμενη επαγγελματική τους απασχόληση, είτε έχουν τοποθετηθεί σε εργασία εκτός της φυλακής σε δημόσιο, δημοτικό ή ιδιωτικό φορέα ή σε εγκεκριμένο πρόγραμμα κατάρτισης. Οι εργαζόμενοι κατάδικοι μετά το πέρας της εργασίας τους εκτίουν την ποινή τους σε ειδικές δομές, σε τμήματα ημιελεύθερης διαβίωσης, σε ειδικά καταστήματα ημιελεύθερης διαβίωσης ή σε ειδική πτέρυγα του τοπικού καταστήματος κράτησης.

Αξίζει να σημειωθεί η σύνδεση της ημιελεύθερης διαβίωσης με την πειθαρχία, εφόσον η άδεια κατ' αρχάς χορηγείται από το Πειθαρχικό Συμβούλιο που αποτελείται από τον αρμόδιο δικαστικό λειτουργό, τον Διευθυντή των φυλακών και τον αρχαιότερο κοινωνικό λειτουργό. Στη λήψη της απόφασης συνεκτιμώνται υποκειμενικά στοιχεία όπως η προσωπικότητα, η συμπεριφορά μετά την τέλεση της αδικοπραξίας, η κατάσταση της υγείας, η ικανότητα για συνεργασία και το ενδιαφέρον. Επίσης, στην ίδια απόφαση καθορίζονται:

α) ο ακριβής χρόνος απουσίας εκτός του καταστήματος, β) το είδος απασχόλησης, γ) η αμοιβή και το ασφαλιστικό καθεστώς, δ) οι υπεύθυνοι του καταστήματος και του εργοδότη κ.ά. Ο θεσμός αυτός έχει το πλεονέκτημα να μην χάνουν ορισμένοι κατάδικοι την εργασία τους εξαιτίας της φυλάκισης και δίνει την ευκαιρία σε άλλους, χρόνιους έγκλειστους, να ενταχθούν σταδιακά στην ελεύθερη ζωή. Αποτελεί μέτρο κοινωνικής ανακατάταξης και είδος θεραπείας της υποαπασχόλησης που πλήττει τους κατάδικους (Tardu, 1997, σ. 235, και Auvergnon et Guilleman, 2006, σ. 25).

Σε ό,τι αφορά την τμηματική έκτιση της περιοριστικής της ελευθερίας ποινής, ο Σωφρονιστικός Κώδικας προβλέπει τη δυνατότητα να εκτιθεί αυτή εντός του καταστήματος κατά τις εργάσιμες μέρες. Στην περίπτωση που οι κατάδικοι εργάζονται ή σπουδάζουν, μπορούν να την εκτελέσουν στο τέλος της εβδομάδας ή στις αργίες.

Για την τμηματική έκτιση αποφασίζει το Δικαστήριο Εκτέλεσης των Ποινών μετά από εισήγηση του Πειθαρχικού Συμβουλίου. Επίσης, οι κατάδικοι που δικαιούνται τμηματική έκτιση της ποινής μπορούν να ζητήσουν, αντί αυτής, την προσφορά εργασίας σε φορείς κοινωφελούς σκοπού. Στους προαναφερόμενους δύο θεσμούς εναλλακτικής έκτισης της ποινής, αυτή υλοποιείται σε καθεστώς πλήρως ελεύθερης διαβίωσης, ιδιαίτερα στην περίπτωση προσφοράς εργασίας σε κοινωφελείς φορείς, εναρμονιζόμενης με τον Ποινικό Κώδικα, σύμφωνα με τον οποίο το ενδεχόμενο φυλάκισης των οφειλετών χρηματικής ποινής έχει περιοριστεί (άρθρο 82, παρ. 5 ΠΚ).

Τα άρθρα 81-82 αφορούν στη μετασωφρονιστική μέριμνα. Για την εφαρμογή της γενικής αρχής κρατικής μέριμνας, πριν και μετά το χρόνο απόλυσης, προβλέπεται η, με προεδρικό διάταγμα, ίδρυση ν.π.ι.δ. μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα με την επωνυμία «Επάνοδος», υπό την εποπτεία του Υπουργείου Δικαιοσύνης, που αποσκοπεί στην επαγγελματική κατάρτιση, οικονομική συμπαράσταση και, γενικότερα, στην κοινωνική επανένταξη των φυλακισμένων και αποφυλακισμένων. Μέχρι τη σύσταση της «Επάνοδος», το έργο της επιτελείται από το Υπουργείο Δικαιοσύνης (ν. 2943/2001). Επίσης, συστήνονται σε κάθε νομό με απόφαση του Νομάρχη «Επιτροπές Κοινωνικής Υποστήριξης» που απαρτίζονται από εκπροσώπους κοινωνικών και εθελοντικών φορέων, με στόχο, κυρίως, τη στήριξη των αποφυλακισμένων στην ομαλή κοινωνική ζωή. Για τη στεγαστική αποκατάσταση των αποφυλακισμένων δημιουργούνται, με προεδρικό διάταγμα, Ξενώνες που υπάγονται στην «Επάνοδο». Σύμφωνα με το άρθρο 82 (Σωφρ. Κ.), στους ξενώνες επιτρέπεται να διαβιούν και να διατρέφονται οι άστεγοι αποφυλακισμένοι για δύο μήνες. Επιπλέον, παρέχεται σε αυτούς ενημέρωση για κατάρτιση και εργασία,

καθώς και ψυχολογική υποστήριξη. Τέλος, προβλέπεται η, με κοινή υπουργική απόφαση, ίδρυση επιχειρήσεων ή μονάδων υπό την εποπτεία του κράτους και η παροχή κινήτρων για τη δημιουργία δικών τους ιδιωτικών επιχειρήσεων ή εκμεταλλεύσεων.

Ο τελευταίος Σωφρονιστικός Κώδικας είναι σε ισχύ οκτώ περίπου χρόνια. Ωστόσο καινοτόμες διατάξεις του ακόμα δεν εφαρμόζονται, γιατί απουσιάζει η αναγκαία για την εφαρμογή τους υλικοτεχνική και σε ανθρώπινους πόρους υποδομή, και, έτσι, η δημόσια πολιτική εξαντλείται κυρίως στη νομοθέτηση, χωρίς να επιχειρεί να επιλύσει στην πράξη τα καθημερινά προβλήματα των κρατουμένων που σχετίζονται με τις ανθρώπινες συνθήκες κράτησης, με τη διατήρηση των οικογενειακών δεσμών και την κοινωνική και επαγγελματική τους επανένταξη. Η κοινωνική φροντίδα που θα έχει στόχο την υποστήριξη των οικογενειακών και κοινωνικών σχέσεων των κρατουμένων, όπως, επίσης, και η οργάνωση της εκπαίδευσης, της κατάρτισης και της εργασίας θα μπορούσαν να επιφέρουν πρόσθετα οφέλη για τα άτομα που εκτίουν ποινές περιοριστικές της ελευθερίας, όσο και για την κοινωνία γενικότερα.

2.2. Διεθνή, ευρωπαϊκά νομικά κείμενα και κώδικας καλών σωφρονιστικών πρακτικών

Στο σύγχρονο νομικό πολιτισμό, η εγγύηση των δικαιωμάτων του ανθρώπου αποτελεί αξία καθ' εαυτήν. Η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ (1948) αναφέρεται και στην προστασία των δικαιωμάτων των κρατουμένων, ορίζοντας ότι κανείς δεν μπορεί να υποβληθεί σε βασανιστήρια ή σε ποινή ή μεταχείριση σκληρή, απάνθρωπη ή ταπεινωτική.

Το ενδιαφέρον του ΟΗΕ για τους κρατούμενους στη συνέχεια επικεντρώνεται στη διατύπωση ενός συνόλου στοιχειωδών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων (1955), με την ελπίδα να επηρεάσει τις διοικήσεις των σωφρονιστικών καταστημάτων των μελών του (Μαργαρίτης και Παρασκευόπουλος, 2003, σ. 317 επ.).

Οι κανόνες αυτοί δεν έχουν ως στόχο τη λεπτομερή περιγραφή ενός πρότυπου σωφρονιστικού συστήματος, αλλά καθορίζουν αποδεκτές και σύγχρονες, για τη μεταπολεμική περίοδο, γενικές αρχές προς την κατεύθυνση μιας, *de lege ferenda*, οργάνωσης των σωφρονιστικών υπηρεσιών και εφαρμογής τους στη μεταχείριση των κρατουμένων. Ασφαλώς, πολλές από τις γενικές αρχές είναι επίκαιρες ακόμη και σήμερα, όπως η αμεροληψία και οι μη διακρίσεις στη μεταχείριση των κρατουμένων, καθώς και κάποιες που αφορούν

τις συνθήκες κράτησης, μεταξύ των οποίων η επικοινωνία με την οικογένεια και τον έξω από τη φυλακή κόσμο. Ωστόσο, άλλες, όπως η αρχή της υποχρεωτικής εργασίας και οι έννοιες της κοινωνικής «αναμόρφωσης» των κρατουμένων και της ηθικής αγωγής είναι ξεπερασμένες [άρθρο 71(2), 67 (β), 66(1)].

Εξέλιξη στη διεθνή έννομη τάξη αποτελεί η Διεθνής Σύμβαση κατά των βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας (1984), που κυρώθηκε από την Ελλάδα το 1988 και συνιστά εσωτερικό δίκαιο.

Σε περιφερειακό επίπεδο, δύο βασικοί ευρωπαϊκοί οργανισμοί διαδραματίζουν σημαντικό θεσμικό ρόλο στην προστασία των δικαιωμάτων των κρατουμένων: Το Συμβούλιο της Ευρώπης και η Ευρωπαϊκή Ένωση.

Σε ό,τι αφορά το Συμβούλιο της Ευρώπης, που δραστηριοποιείται μακροχρόνια και ιδιαίτερα ενεργά στο χώρο της προάσπισης των δικαιωμάτων του ανθρώπου, τόσο ως προς τη θέσπιση αρχών και κανόνων όσο και ως προς την εφαρμογή τους, αναφέρουμε: α) τη γνωστή Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ, 1950, σ. 9), σύμφωνα με την οποία «ουδείς επιτρέπεται να υποβληθεί σε βασανιστήρια ούτε σε ποινές ή μεταχείριση απάνθρωπη ή εξευτελιστική». Κάθε άνθρωπος, κρατούμενος ή μη, έχει δικαίωμα στο σεβασμό των δικαιωμάτων που του αναγνωρίζονται από τη Σύμβαση. Μπορούν, λοιπόν, οι κρατούμενοι, εφόσον υπάρχει παραβίαση των δικαιωμάτων τους, να προσφεύγουν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο έχει αναπτύξει μια αξιοσημείωτη νομολογία, και η δυνατότητα εξαναγκασμού σε συμμόρφωση των εθνικών αρχών το καθιστά απολύτως αποτελεσματικό όργανο. Το Συμβούλιο της Ευρώπης έδωσε ξεχωριστή σημασία στην πρόληψη ως κυρίαρχη κατεύθυνση της πολιτικής του, μέσω των οργάνων του (Επιτροπή Υπουργών, Κοινοβούλιο, Επιτροπή κατά των βασανιστηρίων).

Πιο συγκεκριμένα, η πρόληψη κατά των βασανιστηρίων ή των απάνθρωπων και ταπεινωτικών μέτρων ή ποινών απέκτησε ειδικό βάρος. Για το λόγο αυτό υπογράφηκε το 1987 η Σύμβαση για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ή ατιμωτικής μεταχείρισης, που κυρώθηκε από την Ελλάδα το 1991. Με τη συγκεκριμένη Σύμβαση ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την πρόληψη των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας (CPT).

Το CPT έχει ως στόχους: τη διαπίστωση χρήσης βασανιστηρίων ή άλλων

πράξεων που συνιστούν απάνθρωπη ή ταπεινωτική μεταχείριση ή τιμωρία, τη σύνταξη εκθέσεων και συστάσεων προς τα κράτη-μέλη, μετά από τις τακτικές επισκέψεις του σ' αυτά, την πρόταση για τη λήψη μέτρων για την αξιοπρεπή διαβίωση των προσώπων που παραμένουν, με απόφαση δημόσιας αρχής, σε φυλακές, ψυχιατρεία, κέντρα αιτούντων άσυλο, κ.ά.

Στο πλαίσιο αυτό, η Επιτροπή των Υπουργών εξέδωσε τη Σύσταση (Recommendation) του 1987 [no R.87 (3)], η οποία αναθεώρησε την Απόφαση (Resolution) του 1973 (73/5), που είχε προσαρμόσει για την Ευρώπη το Σύνολο των στοιχειωδών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων του ΟΗΕ (1955).

Η Σύσταση no R.87 (3) για τους ευρωπαϊκούς σωφρονιστικούς κανόνες¹⁶ (Μαργαρίτης και Παρασκευόπουλος, 2003, σ. 348 επ.), που φυσικά δεν έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα, δημιουργεί ένα πλέγμα γενικών αρχών και κανόνων καλών πρακτικών που βοηθούν στον εξανθρωπισμό του σωφρονιστικού συστήματος, στην αποτελεσματικότητα και στη σύγχρονη διαχείριση. Αποβλέπει, αφενός, σε ανθρώπινες συνθήκες κράτησης και, αφετέρου, στη συμπεριφορά των σωφρονιστικών υπαλλήλων με βάση την επαγγελματική δεοντολογία. Τέλος, επιδρά στη δημιουργία νέων κοινωνικών σημασιών και στην αλλαγή της νοοτροπίας των υπαλλήλων, της διοίκησης αλλά και των κρατουμένων, χωρίς αυτό να αποκλείει τη δυνατότητα επίκλησης των αρχών αυτών ενώπιον των δικαστηρίων.

Όσον αφορά την προστασία της οικογένειας των κρατουμένων και τη διατήρηση των οικογενειακών δεσμών, το Συμβούλιο της Ευρώπης εξέδωσε δύο σημαντικές Συστάσεις τα τελευταία δέκα χρόνια, την R1340(97) για τον οικογενειακό και κοινωνικό προγραμματισμό και την R1469(2000) για τις μητέρες και τα μωρά στη φυλακή.

Η R1340(97) για τον οικογενειακό και κοινωνικό προγραμματισμό συστήνει στα κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης να καταλογίζουν ποινές μη στερητικές της ελευθερίας και να δίνουν συχνές άδειες στους κρατούμενους/νες, να διευκολύνουν τα επισκεπτήρια των φυλακισμένων και των οικογενειών τους και να διαμορφώνουν κατάλληλους χώρους ιδιωτικής ζωής, εφόσον η φυλάκιση έχει άμεσες επιπτώσεις στην οικογένεια.

Η R1469(2000) για τις μητέρες και τα μωρά στη φυλακή συστήνει στις κυβερνήσεις των κρατών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης να εφαρμόσουν

16. Η Σύσταση no R.87 (3) για τους ευρωπαϊκούς σωφρονιστικούς κανόνες έχει μεταφραστεί στα ελληνικά από τον Ν. Παρασκευόπουλο.

μέτρα που α) να εγγυώνται καλές συνθήκες διαβίωσης και κατάλληλη φροντίδα, και β) να αποφεύγουν να καταλογίζουν στις μητέρες, στερητικές της ελευθερίας ποινές και η έκτιση των ποινών να μην γίνεται στη φυλακή. Το σκεπτικό αυτής της τελευταίας Σύστασης είναι ότι οι μητέρες κρατούμενες με μωρά και νήπια στη φυλακή αποτελούν ευάλωτη ομάδα, κατά αναλογία με τους αναπήρους, τους σοβαρά ασθενείς καθώς και τους ηλικιωμένους.